

Agnieszka Zambrzycka

Opis dzieła

Temat pracy doktorskiej:

*Problemy technologiczne i konserwatorskie figur Chińczyków z historycznej kolekcji
Wilanowa*

Promotor: prof. Jacek Martusewicz

Tematem dysertacji jest rozpoznanie techniki i technologii niezwyklej kolekcji dwunastu figur przedstawiających Chińczyków i Chinki, znajdującej się w historycznych zbiorach Muzeum Pałacu Króla Jana III w Wilanowie (nry inw. Wil.3018, Wil.3019, Wil.3020, Wil.3021, Wil.3022, Wil.3023, Wil.3024, Wil.3025, Wil.3026, Wil.3027, Wil.3032, Wil.3032). Należą one do grupy rzadkich figur, obecnych w kolekcjach światowych od XVIII w. Omawiane rzeźby wyobrażają przedstawicieli różnych grup społecznych cesarskich Chin.

Wstępna, makroskopowa analiza techniki i technologii figur wykazała, że sześć z nich jest wykonanych z niewypalanej gliny, a kolejne sześć to odlewy gipsowe. Wszystkie postacie są polichromowane, niektóre z nich posiadają dodatkowe dekoracje w postaci złocień czy jedwabnych sznurków. Głowy kilku figur oraz dłonie można przy delikatnym dotknięciu wprawiać w ruch dzięki zamontowanemu wewnątrz nich mechanizmowi. Figury tego typu określane są w obcojęzycznej literaturze fachowej w różny sposób: jako chińskie lalki (*China dolls, chinese dolls*) lub lalki z niewypalanej gliny.

Omawiany zbiór dwunastu figur jest jednym z niewielu zachowanych w muzealnych kolekcjach przykładów europejskiej fascynacji kulturą Chin, która jako moda na chińszczyznę zagościła w pałacu wilanowskim już za czasów Jana III Sobieskiego i trwała nieprzerwanie ponad dwieście lat. Jej kontynuacja przez kolejnych właścicieli Wilanowa – przede wszystkim Augusta II Mocnego, Stanisława Kostkę Potockiego, a następnie jego sukcesorów – zaowocowała poszerzaniem zbiorów sztuki Azji Wschodniej, które można do dzisiaj podziwiać w wilanowskich wnętrzach. Owocem kolekcjonerskiej pasji St.K. Potockiego było powstanie w latach 1820–1830 na półpiętrze korpusu głównego pałacu Apartamentu Chińskiego. Umieszczone w nim zbiory sztuki i rzemiosła dalekowschodniego od początku były przeznaczone jako ekspozycja muzealna, którą systematycznie uzupełniali po śmierci Potockiego jego syn Aleksander oraz wnuk August. Wśród ogromnej ilości eksponatów, jak wykazały przeprowadzone przez autorkę dysertacji badania archiwalne, znalazły się figury przedstawiające Chińczyków i Chinki z omawianej kolekcji.

Postawionym w dysertacji założeniem było wskazanie proveniencji poszczególnych figur, oparte na wstępnej analizie techniki i technologii, uzupełnione i poszerzone szczegółowymi badaniami technologicznymi dwóch wybranych do prac badawczo-konserwatorskich rzeźb.

Praca składa się z trzech zasadniczych rozdziałów poruszających zagadnienia historyczne, technologiczne i konserwatorskie. Poszerzone studia historyczno-ikonograficzne zawarte w pierwszej części pracy: *Zagadnienia historyczne* stały się niezbędnym członem poszukiwań, bez którego nie byłoby możliwe wysunięcie właściwych wniosków odnośnie do miejsca i czasu powstania figur. Omówiono w nim historię powstania Apartamentu Chińskiego w pałacu wilanowskim oraz kolekcjonerską pasję jego twórcy, Stanisława Kostki Potockiego. Uporządkowano nazewnictwo należących do kolekcji wilanowskiej figur. Omówiono, kogo wyobrażają lalki chińskie w zbiorach światowych, w jaki sposób są wykonane, gdzie i kiedy je produkowano oraz kto zajmował się rzeźbieniem tego typu figur. Opisano także kolekcjonerską pasję zbierania różnego rodzaju dalekowschodnich rzeźb przez kolejnych właścicieli Wilanowa, poczynając od Jana III Sobieskiego. Omówiono przeprowadzone badania archiwalne, dzięki którym udało się naświetlić zagadnienia dotyczące historii lalek chińskich w Wilanowie: od kiedy zdobiły wnętrza pałacu, a konkretnie Apartamentu Chińskiego, kto mógł je zakupić i w jaki sposób były eksponowane. W celu określenia proveniencji wilanowskich lalek niezbędne było także przeprowadzenie analizy formalno-stylistycznej, dzięki której można było określić, kogo przedstawiają figury. Zarówno ubiór postaci, zdobiące go motywy dekoracyjne, a także rysy twarzy i fryzury wniosły bardzo wiele cennych informacji ułatwiających określenie miejsca i czasu powstania figur. Interesujące było także prześledzenie powstających równoległe lub nieco wcześniej kolekcji lalek chińskich w zbiorach światowych, a także wykonanie analizy porównawczej z podobnymi obiektami.

Kończąc rozdział drugi wnioski zarysowały odpowiedzi na wiele postawionych pytań, które zweryfikowano w kolejnym rozdziale: *Problemy technologiczne*. Omówiono w nim zagadnienia dotyczące techniki i technologii wykonania wilanowskich lalek. Zebrana literatura przedmiotu dotycząca badań tego typu figur znajdujących się w kolekcjach światowych stanowiła bazę porównawczą dla dalszych analiz. Opisano ogólnie na podstawie obserwacji makroskopowych technikę i technologię wszystkich lalek chińskich z Wilanowa, a następnie przystąpiono do szczegółowych analiz badawczych dwóch wytypowanych wstępnie do prac konserwatorsko-restauratorskich rzeźb o nrach inw. Wil.3026 i Wil.3019. Wyznaczono cele i zakres badań, omówiono przyjętą metodykę. W trakcie prac badawczych obydwu figur wykorzystano m.in. badania mikrochemiczne i instrumentalne, takie jak: XRD, SEM-EDS, XRF, FTIR, obserwacje i fotografie w świetle UV, IR oraz fotografie rentgenowskie (RTG). Prowadzono je jednocześnie z poszukiwaniem podobieństw z innymi lalkami chińskimi i po-

staciami wyobrażającymi Europejczyków o podobnej technologii wykonania, a także analogii zastosowanych materiałów w sztuce chińskiej. Wykonane badania obydwu rzeźb stworzyły możliwość porównania zebranych wyników.

Rzeźba Wil.3026 wykonana jest z niewypalanej gliny, którą zmieszano z włóknami bawełny. Najbardziej wystające fragmenty figury pokryto papierem, po czym na całą powierzchnię położono warstwę glinki kaolinowej. Następnie wykonano dekorację powierzchni rzeźby, imitującą bogate szaty chińskiego urzędnika państwowego. Położono warstwy polichromii, złoceń i ornamentów wykonanych ze złoconego, jedwabnego sznureczka. Wykorzystane motywy zdobnicze nawiązują do symboliki cesarskich Chin. Dłonie figury i głowa są mocowane oddzielnie. Na twarzy postaci zachowały się pozostałości wąsów i brody, wykonane z włosia końskiego.

Druga z badanych rzeźb, figura Chińczyka Wil.3019, to odlew gipsowy. Oddzielnie mocowaną głowę można wprawiać w ruch. Na brodzie figury wykryto także włosy końskie imitujące zarost. Powierzchnia rzeźby, zabezpieczona warstwą szelaku, jest polichromowana i złocona. Jej ubiór także wskazuje, że jest to urzędnik państwowy, ale zastosowane motywy dekoracyjne w mniejszym stopniu nawiązują do tradycyjnych motywów chińskich.

Szczegółowe analizy technologiczne uzupełnione szerokimi badaniami historycznymi doprowadziły do wniosków końcowych. Udało się z dużym prawdopodobieństwem ustalić proveniencję poszczególnych figur. Wskazują one, że figury o nrach inw. Wil.3026, Wil.3027, Wil.3021, Wil.3024, Wil.3031 i Wil.3032 pochodzą przypuszczalnie z Chin, a rzeźby o nrach inw. Wil.3019, Wil.3023, Wil.3020, Wil.3022, Wil.3018 i Wil.3025 były wykonane najpewniej w Europie. Czas powstania poszczególnych figur mogą przybliżyć pogłębione badania laboratoryjne. Szczegółowe analizy wybranych do prac badawczo-konserwatorskich figur Wil.3026 i Wil.3027 uściśliły wcześniejsze przypuszczenia odnośnie do miejsca i czasu ich powstania.

Badania archiwalne oraz zachowana na powierzchni figury Wil.3026 nalepka wskazują, że znajdowała się ona w Apartamencie Chińskim w r. 1832. Świadczą o tym zapiski odnalezione w inwentarzu z 1832 r. Na podstawie analizy zastosowanych technik i materiałów, badań historycznych, ikonograficznych i analizy porównawczej z innymi lalkami w kolekcjach światowych określono czas powstania figury na lata 1775–1805. Wykonał ją zapewne któryś z działających w Kantonie rzeźbiarzy wykonujących tego typu figury, określanych jako *face-makers*. Inne wnioski wysunięto po zakończeniu prac badawczych nad rzeźbą Chińczyka Wil.3019. Zarówno materiał, z jakiego wykonano figurę, jak i sposób jej wykonania oraz wykryte w warstwach barwnych pigmenty wskazują, że mogła ona powstać pomiędzy rokiem 1818 a 1830 w Europie, być może w Londynie, w którejś z działających tam w XIX w. pracowni rzeźbiarskich. Daleko idące przypuszczenia oparte na analizie materiałów archiwalnych mogą sugerować, że rzeźba Chińczyka Wil.3019 także znajdowała się w r. 1832 w Apartamencie Chińskim. Na podsta-

wie badań archiwalnych można przyjąć hipotezę, że pozostałe lalki znajdujące się w kolekcji wilanowskiej także zdobyły Apartament Chiński od 1832 r. Zakupił je najpewniej w Europie Stanisław Kostka Potocki lub jego syn Aleksander.

Ostatnia część pracy: *Konserwacja i restauracja figur przedstawiających Chińczyków o numerach inw. Wil.3026 i Wil.3019 – wybrana problematyka* omawia zagadnienia związane z procesem konserwacji i restauracji figur Wil.3026 i Wil.3019. Na podstawie analizy stanu zachowania i przyczyn zniszczeń oraz wcześniejszych wyników badań historycznych i laboratoryjnych utworzono program prac konserwatorsko-restauratorskich, zróżnicowany dla obydwu figur. W trakcie prowadzonych prac zastosowano nietypowe rozwiązania, poprzedzone wieloma próbami, które miały na celu wybór najodpowiedniejszych metod i materiałów. Kolejne etapy uzasadniano na podstawie wyników przeprowadzonych prób oraz literatury przedmiotu. Obecnie obydwie figury są eksponowane w pałacowych wnętrzach.

Słowa kluczowe: *chińskie lalki, figury z ruchomymi głowami, kolekcja chińszczyzny Stanisława Kostki Potockiego, technika i technologia chińskich lalek z Wilanowa*